Osídľovanie koháryovských majetkov v Novohradskej a Hevešskej stolici do roku 1718[1]

ÉVA SZIRÁCSIK

Novohradské župné múzeum, Šalgótarján (Maďarsko)

O Koháryovcoch je menej známe, že v Novohradskej a Hevešskej stolici[2] vlastnili obrovské majetky, ktoré dosiahli svoj najväčší rozmach po Rákociho povstaní. V tom čase dali vyhotoviť o svojich tunajších majetkoch urbárske súpisy, v ktorých sa uvádzajú cenné informácie o pôvode poddaných. V čase spísania urbára žili spomedzi mužských členov rodiny iba „*veľkomožný pán*“ krajinský sudca Štefan Koháry a synovia jeho brata Wolfganga Koháryho, ktorý zomrel v roku 1704. Štefan Koháry bol jediným vlastníkom panstva v Želovciach a Karancsságu. Fiľakovské panstvo rozdelili na dve časti, väčšia patrila krajinskému sudcovi, menšia synom jeho brata. Oproti tomu vlastníctvo sečianskeho a gyöngyösského panstva vykazovalo komplikovanejší obraz, niektoré sídla patrili iba Štefanovi Kohárymu, o niektoré sa zas delil so synmi Wolfganga Koháryho v rôznom pomere.

Súpisy sečianskeho, gyöngyösského a sčasti aj želoveckého panstva z roku 1716 sa zachovali, súpis z majetkového podielu v Karancsságu však nie. Urbár fiľakovského panstva vo vlastníctve Štefana Koháryho vznikol rovnako v roku 1716, kým urbár majetkového podielu synov Wolfganga Koháryho až v roku 1718.[3] V našej štúdii sa pokúsime na základe urbárskych súpisov analyzovať osídlenie koháryovských majetkov v Novohradskej a Hevešskej stolici a jeho charakteristiky.

Hoci neúplné, predsa nenahraditeľné urbáre písané v maďarskom jazyku sú odtlačkami dobovej „oral history“, osobnej a generačnej pamäte, z ktorých môžeme vyčítať nie vždy objektívne fakty, skôr zažité udalosti o prisťahovaní a zotrvaní doma referované vlastníkovi. Toto všetko nemožno pokladať iba za nedostatok, ale aj za cenné a zaujímavé rozšírenie prameňa.[4] Nech už bolo čokoľvek mierou, spôsobom a príčinou zotrvania doma, resp. prisťahovalectva, zaujímali sa o to živo nielen obyvatelia panstva, ale aj autori urbára, veď takéto poznámky v iných urbároch takmer vôbec nenachádzame. Vysvetliť to môžeme tým, že ku koncu 17. storočia bolo toto územie do veľkej miery vyľudnené. Z Novohradskej stolice utiekli mnohí pred ničivými vojenskými ťaženiami a plienením ozbrojencov a tých, čo zostali, zas zdecimovala veľká morová nákaza v roku 1684.[5]

---

[1] Štúdia vznikla s podporou grantu OTKA (F 68089).

[2] Oficiálny názov Hevešskej stolice v tom čase bol: Hevešská a Solnocká stolica. Keďže však v použitom prameni používali pomenovanie Hevešská stolica, resp. sa aj koháryovské majetky nachádzali na území dnešnej Hevešskej župy, ostali sme pri pomenovaní Hevešská stolica.

[3] Prameň, ktorý je objektom našej analýzy, už bol nami publikovaný. V ďalšom sa teda odvolávame na toto vydanie. Podrobnejšie informácie o okolnostiach urbárskeho súpisu a pramenno-kritické poznámky neuvádzame, lebo ich možno nájsť v úvode spomínanej edície. Uvádzané osoby a sídla možno identifikovať podľa publikovaných registrov. SZIRÁCSIK, Éva: *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai (1716, 1718).* Salgótarján, 2007.

[4] Pri inom výskume sa pri analýze urbárov batthyányovského panstva v 17. storočí predpokladalo asi zámerné falšovanie veku detí, čo autori vysvetľovali poverami a zvykmi spätými s vekom človeka. (ZIMÁNYI, Vera – ÚJVÁRY, Zsuzsanna: „Mindenik jobbágyunknak mennyi gyermeke vagyon és azok hány esztendősek”. Egy 17. századi uradalmi „népszámlálás” tanulságai. In: *FODOR, Pál – PÁLFFY, Géza – TÓTH, István György (edds.): Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Budapest, 2002, s. 473-475.)

[5] OBORNI, Teréz: Nógrád megye haditerhei a felszabadító háborúban. In: *PRAZNOVSZKY, Mihály-Bagyinszky Istvánné (ed.): Discussiones Neogradienses* 4. zv. Salgótarján, 1987, s. 134-140.

Turci, resp. „kuruci“ vyhnali z domovov mnohých aj v Hevešskej stolici.[6] Na novo osídľovanom území sa teda pôvod poddaných mohol stať dôležitým.

Súpis domácich a prisťahovaných poddaných

Na skúmaných koháryovských majetkoch boli do urbárov zaznamenané údaje o celkom 906 poddaných, z ktorých 320 poddaných spísali v Hevešskej stolici a 5 v Šíde v Gemerskej stolici. Prameň identifikoval 9 poddaných zo Seleštian, že žijú na panstve v Novohradskej stolici, ale v tom čase patrili Selešťany do Hontianskej stolice, hoci Novohraďania sa usilovali o ich znovupripojenie k Novohradskej stolici.[7] Ostatní poddaní boli z Novohradskej stolice. Zo spísaných 39 sídiel sa v Hevešskej stolici nachádzali iba Gyöngyös, Adács, Visznek, Hort, Gyöngyöspata a Gyöngyöstarján, avšak týchto 6 sídiel obývalo 35 % poddaných.[8] (Tabuľka č. 1).

Počas prác na urbároch sa ich autori snažili zachytiť aj údaje vzťahujúce sa na pôvod poddaných, t. j. či je dotyčný „*rodákom*“, alebo či to bol „*prišelec*“, ktorý sa prisťahoval z iného sídla. Pôvod 10 % poddaných žijúcich na majetkoch Koháryovcov nie je známy. Platí to najmä pre mestečká, takže v Sečanoch bol tento pomer 41%, v Gyöngyösi 37%, vo Fiľakove 24%, v Balážskych Ďarmotách 8%, v Gyöngyöstarjáne 5%, v Gyöngyöspate 2%. Medzi dedinami bol tento pomer v Malých Zlievciach 100% a v Ecsegu 6%, v oboch prípadoch sa však neznámy pôvod týka iba dvoch poddaných. Toto nemôžeme pokladať iba za nedostatok pri zaznamenávaní údajov. Takéto výkazy sa neviedli o 47 osobách zemianskeho pôvodu žijúcich na koháryovských majetkoch, ktorí s jednou výnimkou bývali v spomínaných mestečkách. O pôvode týchto zemanov teda nemôžeme vyvodzovať žiadne závery. Celkom 47% z 88 poddaných s neznámym pôvodom pochádzalo spomedzi remeselníkov bývajúcich v mestečkách, resp. spomedzi tých najchudobnejších (želiarov, vdov).[9] Pri štatistickom vyhodnocovaní teda relatívne vysoký pomer poddaných neznámeho pôvodu bývajúcich najmä v mestečkách nabáda k opatrnosti.

Z 906 poddaných figurujúcich v súpisoch sa 58% označilo za domácich obyvateľov, kým 32% za prišelcov. Autori urbárov sa však v jednotlivých sídlach mohli stretnúť s odlišnými pomermi. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že v dedinách v okolí Fiľakova sa migrácia takmer nedá vykázať. Prisťahovalectvo bolo charakteristické skôr pre usadlosti ležiace na osi Balážske Ďarmoty – Sečany – Hollókő, resp. pre časti Hevešskej stolice. Spomedzi mestečiek možno napriek problému s chýbajúcimi údajmi, o ktorom sme sa zmienili, pozorovať podobnú situáciu v Sečanoch a Balážskych Ďarmotách. Vo Fiľakove a Gyöngyösi bol pomer prišelcov k domácim vyšší, hoci v 17. storočí sa aj Fiľakovo, podobne ako Sečany a Balážske Ďarmoty úplne vyľudnili.

---

[6] BÉL, Mátyás: *Heves vármegye ismertetése 1730–1735.* BÁN, Péter (ed.), KONDORNÉ LÁTKÓCZKI, Erzsébet (preklad), BÁN, Péter a B. PAPP, Györgyi (autori úvodných štúdií). Eger, 2001, s. 81-82.

[7] SZIRÁCSIK, Éva: *„Rákóczy levelek”. Nagy Iván Rákóczi-kori iratmásolatainak regesztái a Nógrád Megyei Levéltárból.* Salgótarján, 2005, 224 s. (Ďalej len: SZIRÁCSIK, 2005.)

[8] V Gyöngyöspate a Gyöngyöstarjáne v Hevešskej stolici zapísali aj 17 cudzích (extraneus) vinohradníkov, ktorí nežili na dotyčnej usadlosti. O 12 gyöngyöstarjánskych cudzinoch vieme, že väčšina z nich bývala na takých usadlostiach, kde Koháryovci mali svoje majetkové podiely, t. j. v Gyöngyösi, Gyöngyöspate, ale v súpise gyöngyösského majetku Koháryovcov môžeme nájsť iba meno Juraja Molnára. Štyria cudzinci bývali v sídlach iných vlastníkov, t. j. v Gyöngyösoroszi, Szurdokpüspöki a Réde. Cudzincov sme v našej analýze ďalej už nebrali do úvahy.

[9] Neznámy pôvod mali: v Sečanoch 9 zemania, 13 remeselníci, kočiš Štefana Koháryho, 15 želiarov; v Gyöngyösi 22 zemanov, 3 vdovy, vojak Ján Horváth – iba jeho žena bývala v mestečku; vo Fiľakove 12 zemania, 1 vdova, 1 želiar; v Balážskych Ďarmotách 2 zemania, 1 kováč; v Gyöngyöstarjáne 2 vdovy; v Gyöngyöspate 1 zeman a 1 želiar; v Malých Zlievciach obidvaja urbárski poddaní patriaci k majetku, v Ecsegu 1 zeman, 1 želiar.

Doba prisťahovania prišelcov

Autori urbárov mohli v prípade prisťahovaných poddaných pokladať za dôležité zistiť presnú dobu ich príchodu. Spomedzi 290 prišelcov iba v prípade 93 poddaných nevieme, kedy sa usadili na koháryovských majetkoch, ktoré sú predmetom nášho výskumu.[10] Za prišelcov však nepokladali iba osoby, ktoré sa prisťahovali pred pár rokmi.

Niekedy dokonca zaznamenali aj to, ak prišelca ešte ako dieťa priviedli so sebou do nového sídla jeho rodičia, na čo sa medzičasom už dospelý poddaný pamätal spravidla iba veľmi hmlisto alebo vôbec nie. Na svoj pôvod si nepamätali ani Michal Rakos, Matej Végh a Peter Teger z Adácsu, preto o nich mohli zaznamenať, že „*od detstva tu vyrastal a bol vychovávaný, priviedol ho otec, na ktorého si už nepamätá*“, „*odkedy sal prsník svojej matky, tu žil a bol vychovávaný*“, „*ani sám nevie, odkiaľ ho priviedli*“. Pavla Michalóa z Balážskych Ďarmôt „*priniesol sem zo Sliezska na svojom chrbte otec, tu vyrastal a bol vychovávaný, nevie však, z ktorého sídla pochádza, ani kto bol jeho pánom*“.

Stávalo sa, že to bolo prijímajúce spoločenstvo, prípadne zdedená kolektívna pamäť, ktoré zachovali dátum imigrácie, resp. jej modality. O Gregorovi Kerekesovi z Gyöngyöstarjánu sa napríklad vyjadrili: „*hoci ani sám nevie, odkiaľ ho otec priviedol a nepoznal ani matku, žije tu od dobytia Budína*“. Matej Bartosov z Keszegu sa prisťahoval z Medovariec, „*odkiaľ odišiel ešte v detstve, počul, že jeho otec tam bol poddaným veľkomožného pána*“. Podobne o Pavlovi Katim „*tvrdia, že pochádza z Olovárov, odkiaľ sa odsťahoval v detstve, tu vyrastal a bol vychovávaný a ani nevie, či tam mal pána alebo nie*“. Pozornosť však venovali aj tomu, ak prišelcom do daného sídla bol rodič dotyčnej osoby ako napríklad v prípade Martina Litkeja a Jána Litkeiho z Hortu, u ktorých si poznamenali, že „*otec pochádzal z Litke* (v Novohradskej stolici), *sám sa však už narodil tu*.“.

Sledovali aj pôvod nevlastných synov tunajších poddaných. Napríklad Ján František z Olovárov „*spolu s rodinou je tunajším dedičným poddaným, ale jeho nevlastní synovia*“ sem prišli pred 6 rokmi z Kosíh v Novohradskej stolici. Aj v prípade prišelcov to bolo obdobné. O Ondrejovi Valahovi z Balážskych Ďarmôt, pôvodom z Brusníka, sa píše, že „*jeho nevlastní synovia pochádzali zo Suchého Brezova, kde aj ich otec Ján Havay bol dedičným poddaným veľkomožného pána*“.

Inde zas pokladali za dôležité potvrdiť, že aj otec dieťaťa bol tunajší. O Ondrejovi Vargovi, synovi vdovy po Gregorovi Csibovi z Gyöngyöstarjánu uviedli, že sa tam narodil, „*aj jeho otec bol tunajším dedičným poddaným*“. Na fiľakovskom majetku bývalého fiľakovského kapitána Štefana Koháryho z uvedeného hľadiska nadobudol otec, pôvodca rodiny osobitý význam. Juraj Szabó „*sa tu narodil*“, Gregor Nagy „*tu rástol a bol vychovávaný*“, Pavol Ozdinyi „*tu kedysi býval*“. Kým inde pôvod otca nebol až tak dôležitý, vo Fiľakove pri mene viacerých poddaných uviedli, že „*aj otec bol kedysi tunajším vojakom*“, ako to bolo v prípade Juraja Simkovicsa, Martina Kovácsa, Jána Korláta, Gregora Csismadiu, Štefana Zolyomiho, Jána Solymosa, Pavla Szabóa, Mateja Balogha, Juraja Szabóa, Ondreja Szabóa, Jána Garamszőghiho. „*Aj otec*“ Mateja Nagya z Hollókő „*bol tamojším bývalým poručíkom až do doby, kým patrilo kresťanom, keď však bol Turek v Sečanoch a na Hollókő, dovtedy jeho predkovia boli v Rimóci riadne zdaňovaní a platiaci poddaní Turkov aj Uhrov a aj on sám už 23 rokov tam býva*“.

Aj v prípade prišelcov na majetky Štefana Koháryho, ktoré už preskákali nejednu bitku, sa povolanie otcov stalo dôležitým najmä vtedy, ak boli vojakmi. Tak sa pri poddaných Gregorovi Tottovi a Michalovi Tottovi z Hortu zdôrazňovalo, že ich otec bol fiľa-

[10] Doba príchodu poddaných nie je známa v týchto prípadoch: 50 poddaní zo Sečian, 3 z Rimócu, 1 zo Želoviec, 3 z Adácsu, 1 z Viszneku, 6 z Hortu, 3 z Gyöngyöspaty, 15 z Keszegu, 4 z Fiľakova a 2 z Kalinova.

kovským vojakom Koháryho. Štefan Horti zo Sečian pochádzal z Modrého Kameňa, „*kde bol jeho otec vojakom*.“ Otec Jána Hercsega figurujúceho v urbárskom súpise Nagycsitáru a Kiscsitáru bol vojakom v dnešnom Drégelypalánku. V prípade prisťahovaných poddaných sa mimochodom povolanie a pôvod otca zaznamenával iba výnimočne, a to najmä vtedy, ak bol otec slobodný, alebo keď poddaný pokračoval v remesle svojho otca.[11]

Vo väčšine prípadov prišelci opúšťali svoje pôvodné bydliská v dospelom veku. Na to poukazuje aj fakt, že v čase presídlenia mal napríklad Pavol Terjek z Hortu 5-ročného, Štefan Ambrus zas 12-ročného syna. Väčšine prišelcov sa počas niekoľkých nasledujúcich rokov po ich migrácii narodil syn. Tento jav sa môže vykázať na príklade 22 poddaných z Hevešskej stolice, pričom sme nevlastných synov a dcéry nebrali do úvahy, veď údaje o dcérach sa do urbárov ani nezaznamenávali.

V prípade 197 poddaných je známy presný dátum ich príchodu, na základe čoho môžeme konštatovať, že do urbára bolo zaznamenané aj to, ak sa niekto prisťahoval na kováryovský majetok hoci aj pred 40 rokmi, ako to bolo v prípade Pavla Csuku z Hortu alebo Alberta Bozika, Františka Vepreletiho, Jána Soltiho z Gyöngyösu. Za prišelca teda označovali rovnako Juraja Nagya, ktorý sa pred 4 rokmi prisťahoval do Viszneku ako aj Štefana Gecsyho, ktorý prišiel do Gyöngyösu pred 35 rokmi.

Pri časovom údaje zaznamenávali v prvom rade dobu tamojšieho pobytu napríklad „*20 rokov, čo tu žije*“. Niekedy zaznačili dátum príchodu, ktorý priradili k takej pamätnej historickej udalosti, ktorá často poznamenala aj ich ďalší život. Na základe udalostí zaznamenaných ako dátumy migrácie si môžeme všimnúť, ktoré udalosti znamenali pre vtedajšie obyvateľstvo historické medzníky.[12]

Otec Mateja Nagya bol poručíkom na Hollókő, kým „*patrilo kresťanom, keď však boli Turci v Sečanoch a na Hollókő*“, žil v Rimóci. Ján Nagy z Gyöngyöspataku prišiel z Fiľakova, „*žil tu, odkedy padlo Fiľakovo*“, t. j. od roku 1682. Alexander Kriszán zas prišiel do Balážskych Ďarmôt z Lešti „*ešte počas obliehania Fiľakova*“. Anton Pasztor z Keszegu sa odsťahoval z Dolných Plachtiniec v Hontianskej stolici vtedy, keď „*bol Turek pod Viedňou*“, t. j. v roku 1683. Ján Oravecz z Balážskych Ďarmôt prišiel z Nižnej v Oravskej stolici v roku 1691, „*bol tam poddaným komory po Thökölyho povstaní*“, pričom pád kniežaťa Imricha Thökölyho sa datuje na rok 1685. Gregor Kerekes z Gyöngyöstarjánu „*tu býva od obsadenia Budína*“, t. j. od roku 1686. Predkovia Gregora Kerekesa pochádzali z Čabradského Vrbovku, „*odsťahoval sa stadiaľ po obsadení Budína, odvtedy býval v Szátoku, odkiaľ prišiel sem; jeho otec bol kočišom veľkomožného pána, keď bol Budín dobytý, kde aj pod Budínom padol; sám bol vtedy ešte maličký, otca nepoznal, do Szátoku ho zobrala jeho matka, odvtedy tam slúžil raz u jedného, raz u druhého*.“

Počas 40 rokov imigrácie prišelcov sa však udiali aj iné významné historické udalosti, tak napríklad obdobie Rákociho povstania v rokoch 1703 – 1711. Majetky Kováryovcov, ktorí ostali verní cisárovi, boli vtedy zhabané, keďže vláda Františka Rákociho II. sa rozšírila aj na tieto územia. Poddaní však na toto obdobie pri určovaní dátumov „pozabudli“. O znovudobytí Jágru v blízkosti majetkov v Hevešskej stolici niet zmienky ani v jednom prípade, pritom v tejto bitke sa zemepán Štefan Koháry zúčastnil rovnako ako

[11] „*Otec*“ Ondreja Molnára zo Želoviec „*bol vandrujúcim remeselníkom*“ a otec mäsiara Jána Mészárosa zo Sečian bol mäsiarom v Modrom Kameni. „*Otec*“ Františka Nagya, ktorý sa usadil v Sečanoch, „*bol rovnako kováčom, pána nepoznal*.“ Peter Kovacs z Adácsu prišiel pred 12 rokmi z Dvorov nad Žitavou v Komárňanskej stolici, „*kde aj jeho otec bol slobodným kováčskym majstrom*“.

[12] Popri historickom „*umelom čase*“ sme si všímali aj obdobia historickej pamäte vtedajších ľudí, lebo „*Každá kolektívna pamäť obsahuje v sebe v jednom čase a na jednom mieste dobre vymedzenú skupinu*“. LEDUC, Jean: *A történészek és az idő. Elméletek, problémák, írásmódok*. Pozsony, 2006, s. 98-99.

v prípade bojov o Fiľakovo a Budín. Nezabúdajme, že Štefan Koháry bol v rokoch 1682 – 1685 v zajatí u Imricha Thökölyho a aj vtedy prišiel o svoje majetky. Poddaní sa však neodvolávajú ani na tieto roky.[13] Zažitá história poddaných sa teda vzťahovala na život zemepána, hoci si dávali pozor, aby sa v ich výpovediach neobjavovalo ako určenie dátumu obdobie zhabania majetkov.

Na základe svedectiev 197 poddaných môžeme konštatovať o dátume ich príchodu nasledovné: 4 % prišelcov sa usadilo pred pádom Fiľakova na koháryovských majetkoch v Gyöngyösi a Horte, následne až do oslobodenia Budína sa ďalších 6 % usadilo na ich majetkoch v Novohradskej a Hevešskej stolici. Mohutnejšia imigrácia nasledovala až v pokojnejších rokoch po vyhnaní Turkov a po návrate koháryovských zemepánov, v rokoch 1687 – 1702 sa 56 % z celkového počtu prišelcov usadilo na spomínaných územiach. Počas Rákociho povstania, keď zhabané majetky Kováryho, ktorý ostal verný cisárovi, dostal v Hevešskej stolici Anton Esterházy a v Novohradskej stolici Daniel Esterházy, sa prisťahovalo na skúmané územie 25 % imigrantov. Imigrácia neprestala ani potom, čo Koháryovci dostali svoje majetky naspäť, až do spísania urbárov tak prišlo 9 % imigrantov. (Tabuľka č. 2).

Ak sa pozrieme na ročné priemery imigrácie, potom môžeme konštatovať, že imigračná vlna vyvrcholila v rokoch 1687 – 1702, keď sa za rok prisťahovalo na majetky priemerne 7,33 osôb, čo potvrdzuje takéto úsilie Koháryovcov, najmä však Štefana Kováryho. Imigráciu výraznejšie neovplyvnilo ani Rákociho povstanie, keďže priemerný počet imigrantov vtedy klesol iba na 6,22 osôb ročne, a klesajúcu tendenciu mal aj potom.

Predchádzajúci status prišelcov

O 36 % prišelcov vieme, aký status mali vo svojom predchádzajúcom bydlisku. Medzi príchodzími na koháryovské majetky nájdeme aj 18 osôb, ktoré boli pôvodne slobodné. Michal Szűcs Olasz bývajúci v roku 1716 v Sečanoch a Ján Kovács boli predtým kováčmi. Inému remeslu sa venovali Ján Laukonides a Štefan Prhlik, resp. Pavol Krik z Keszegu, ktorý bol pred tým pastierom, Adam Libiak sa ním stal v Rimóci. Predchádzajúce povolanie ostatných nie je známe. Medzi tých, čo prv nepatrili zemepánovi, zaradili aj Jána Barana ml., ktorého otec sa usadil na majetku Koháryovcov v Balážskych Ďarmotách.

O predchádzajúcom bydlisku imigrantov je známe, že 10 % z nich prišlo z panstiev iných zemepánov a 2 % z majetkov komory. Spomedzi tých, čo prišli z rôznych iných majetkov mali iba 6 prepúšťacie listy“![14] Väčšina pravdepodobne bez dovolenia ušla od predchádzajúceho zemepána. V rámci sídiel patriacich ku koháryovským majetkom migrovalo 18 % prišelcov. Vnútornú migráciu môžeme pokladať za značnú, ale predstavovala skôr pohyb vo vnútri skúmaného územia: z 53 prípadov totiž iba v 6 možno vykázať, že dotyčné osoby prišli z iných koháryovských majetkov z Gemerskej stolice (Kokava nad Rimavicou, Pohorelá) a Hontianskej stolice (Čebovce, Čabradský Vrbovok, Medovarce).

[13] Spomedzi bohatej literatúry vzťahujúcej sa na históriu Koháryovcov odkazujeme na vynikajúcu syntézu I. Nagya. NAGY, Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 5. zv. Pest, 1859, s. 291-292.)

[14] Martin Knapkó z Balážskych Ďarmôt sa nechal vykúpiť od zemepána Gabriela Bossányiho, Pavol Kovács zo Želoviec zas od Adama Balassu, kým Ondrej Kersik z Keszegu „*všetko predal a namiesto seba ponúkol iného poddaného*“, o čom mal aj potvrdenie. Aj Matúš Szarasz a Pavol Tott z Hortu mali „*manu missionalis*“. Avšak prepúšťací list Jána Liptanszkyho z Balážskych Ďarmôt „*sa v týchto vojnových časoch stratil*“.

Predchádzajúce bydlisko prišelcov

Pri 17 % prišelcov nevieme, odkiaľ migrovali, 39 % pochádzalo z niektorých sídiel v Novohradskej stolici, 6 % z Hevešskej stolice a 38 % z iných území. Tí, ktorí pochádzali z Novohradskej stolice našli svoj nový domov na území Novohradskej stolice alebo Hevešskej stolice. Väčšina prišelcov v Hevešskej stolici pochádzala z Novohradskej stolice a sčasti z Hevešskej stolice. Aj v prípade imigrantov z iných území treba brať do úvahy predovšetkým susedné stolice, ako je to v prípade 66 osôb, ktoré sem možno zaradiť. Celkom 24 poddaných pochádzalo zo severného kraja ohraničeného územiami Bratislavskej, Oravskej a Sátmarskej stolice. Do mestečiek, najmä do Gyöngyösu, Gyöngyöspaty, Balážskych Ďarmôt, v menšej miere aj do Sečian a Fiľakova prichádzali migranti aj zo vzdialenejších a južnejších regiónov. Usadili sa tu 2 poddaní pôvodom zo Zadunajska a 2 zo Sedmohradska, ďalší 12 prišli „*z Poľska a Nemecka*“, z územia Sliezska a Moravy, kým 4 z južného „*Chorvátska a Srbska*“.

O smere migrácie sa odborná literatúra v súhrne zmieňuje tak, že v dôsledku tureckého plienenia sa vyľudnila centrálna časť krajiny, preto sa migrácia z okrajových oblastí nasmerovala do regiónu s nižšou hustotou obyvateľstva. Aj na skúmané majetky preto prichádzali v prvom rade migranti zo severu. Samozrejme, ako sme sa zmienili, presídliť sa sem mohli aj zo vzdialenejších južných regiónov. Migrujúci z juhu na sever však mohli prekonať aj menšie vzdialenosti, ako trebárs Ján Török zo Sečian, ktorý bol „*prišelcom od jágerských Törökov*“, alebo Juraj Kecskeméti, ktorý prišiel do Fiľakova z Kecskemétu.

Na základe 242 prípadov možno konštatovať, že 45 % poddaných sa sťahovalo z jedného blízkeho sídla do druhého. Migranti prekonávajúci veľké vzdialenosti sa väčšinou nesťahovali z jedného vzdialeného sídla do druhého, ale zvyčajne medzi tým mali zastávky, ako to zaznamenali aj o pastierovi Takaczovi Tottovi z Gyöngyöspaty a Martinovi Liptákovi z Balážskych Ďarmôt: „*hnala ho voda cez krajiny, doliny*“. Často predchádzajúce bydlisko znamenalo iba dočasné riešenie. Gulyas Kis z Hortu „*pred 3 rokmi sem prišiel bývať z Méry, ale aj tam bol prišelcom*“, Michal Horvat „*prišiel sem bývať pred 6 rokmi z Csányu, ale aj tam bol prišelcom*“. Gregor Nagy „*prišiel sem bývať*“ z Bulhár v Novohradskej stolici, „*ale aj tam bol iba prišelcom*“, Štefan Kis „*sa sem prisťahoval*“ z Héhalomu, „*ale aj tam bol iba prišelcom*“.

Medzi opustením pôvodného bydliska a usadením sa na koháryovskom majetku mohlo uplynúť aj viac rokov, čo možno osobitne dobre dokázať pri časti imigrantov do Balážskych Ďarmôt, ktorí viac rokov vandrovali, kým dorazili do mestečka.[15] Príklady na to sa nájdu aj v dedinách v Novohradskej stolici.[16] Autori urbára našli takýchto poddaných aj v mestečkách Hevešskej stolice.[17]

Stávalo sa, že poddaný, ktorý predtým vandroval, sa nakoniec presťahoval na kohá-

[15] Ondrej Valah z Brusníka odišiel pred 20 rokmi, 14 rokov býval v Balážskych Ďarmotách. Juraj Zaszkalniczky alebo Galgóczy sa pred 12 rokmi „*odsťahoval*“ z Hlohovca, „*je to už 4 roky, čo tu býva*“. Tomáš Juncsovár „*sa odsťahoval*“ z Chlebníc pred 23 rokmi, „*tu býva 12 rokov*“. Matej Laho alebo Litanszki sa pred 40 rokmi „*odsťahoval*“ z Dačovho Lomu, „*tu žije 25 rokov*“. Ján Leszenyiszky sa pred 20 rokmi „*odsťahoval*“ z Príboja, „*domov tu má 14 rokov*“.

[16] Ján Tott, ktorý v roku 1716 býval v Nagy- a Kiscsitári sa pred 30 rokmi odsťahoval z Klátovej Novej Vsi pri Topoľčanoch, „*bydlisko tu má 5 rokov*“. Martin Ivanics zo Sklabinej sa odsťahoval zo Szuhy pred 40 rokmi, „*býva tu 14 rokov*“, Michal Varga sa zas z Pôtoru v Novohradskej stolici „*odsťahoval pred 40 rokmi, bydlisko tu má 30 rokov*“. Pavol Serfőző pochádzal z Babinej vo Zvolenskej stolici, „*ale už je to 47 rokov, čo sa odtiaľ odsťahoval, odvtedy bol kde-tu pivovarníkom*“, medzitým čo Tomáš Majerink z Prievidze v Nitrianskej stolici „*odišiel už pred viac ako 20 rokmi, potom slúžil pre mojich pánov Gerhardovcov*“, resp. Mikuláš Balazovicz zo Senohradu „*sa odtiaľ odsťahoval už pred 30 rokmi, prišiel sem z Bodonyu, kde bol tiež prišelcom*“.

[17] Michal Szabo z Gyöngyöspaty „*rodák z Brezna, po potulkách už 10 rokov, čo tu žije*“. František Kis z Gyöngyöstarjánu „*sa v detstve presťahoval do Fiľakovských Kováčov, tam vyrastal a bol vychovávaný, odtiaľ sa sem presťahoval, je to už 14 rokov, čo tu býva*“.

ryovský majetok v rámci toho istého sídla, ale z majetku iného zemepána.[18] Prišelci vandrovali v rámci koháryovských majetkov aj tak, že istý čas slúžili u iného zemepána.[19] V urbárskych súpisoch nenachádzame stopy po migrácii naspäť domov, hoci podľa iných prameňov sa napríklad do Adácsu, Viszneku vracali tí, čo odtiaľ pred tým utiekli, pravdepodobne sa títo poddaní pokladali za domácich, nie za prišelcov.[20] Toto môže platiť aj pre ostatné sídla, čo poukazuje na akceptovanie statusu „praobyvateľa".

Spôsob spontánnej a organizovanej imigrácie

Vandrovníci niekedy sami, niekedy spolu s rodinou opúšťali svoj pôvodný domov, neraz však sa z pôvodného bydliska vydali aj viacerí, ktorí mohli byť často príbuznými.[21] Každopádne prípad z Turieho Poľa, odkiaľ sa odsťahovali 13 poddaní, môžeme pokladať za výnimku. Väčšina obyvateľov opustila svoju dedinu v roku 1705, veď takmer celá dedina ľahla popolom v požiari v roku 1704, ktorý zničil aj ich úrodu obilia.[22]

Poddaní, ktorí sa prisťahovali na koháryovské majetky, spravidla prekonávali počas svojej migrácie iba relatívne krátke vzdialenosti. Môže to znamenať, že svoje rozhodnutie prijali podľa ohlasov alebo vlastnej skúsenosti. Poddaní, ktorí prichádzali zo vzdialenejších území, si zväčša počas svojej migrácie vytvárali medzizastávky. Samozrejme, v tej dobe možno pozorovať aj migráciu z koháryovských majetkov.[23] Osídľovanie skúmaného regiónu, ktorý spustol po tureckom plienení, však nemuselo byť iba spontánne, ale aj organizované, čo osobitne platí pre mestečká. Zemepáni motivovali prišelcov k usadeniu rozličnými výsadami a výhodami, čoho stopy možno popri ďalších záležitostiach sledovať v urbároch.[24]

Osídlením zničených hraničných hradov a mestečiek poverili aj viac ľudí. V Sečanoch bol na čele osídľovania mestečka prakticky od začiatku 90-tych rokov 17. storočia predstavený františkánskeho kláštora Ján Bárkányi, „*druhý zakladateľ Sečian*".[25] V Balážskych Ďarmotách zas touto úlohou poverili Jána Barana st. pochádzajúceho z Detvy vo Zvolenskej stolici. Na výhodné podmienky osídľovacej listiny poukazuje fakt,

---

[18] Ján Szakál bývajúci v roku 1716 v Sipeku sa „*v roku 1680 odsťahoval*" z majetku Soósovcov v Szandakéri, „*odvtedy slúžil Balásovcom v Sipeku, potom, pred 9 rokmi, si vymenil s Michalom Kisom tretinu domového miesta ležiaceho na majetkovej časti nášho pána veľkomožného*". Ján Sipka st. z Ecsegu „*sa odsťahoval z Detvy, v Ecsegu prešiel z majetkovej časti pani manželky Juraja Szemereho, kde býval circiter 18 rokov, na fundus pána veľkomožného, tu má bydlisko 1 rok*."

[19] V prípade poddaných z Keszegu: Pavol Belujai „*bol dieťaťom, keď sa z Beluja odsťahoval pred 12 rokmi, potom kde-tu slúžil, prišiel sem zo Szátoku, v Beluji sú všetci jeho príbuzní poddaní pána veľkomožného*", Ondrej Bartos „*pôvodom z Opavy, kde bol poddaným pána veľkomožného ... pred 9 rokmi sa odtiaľ odsťahoval, potom býval v Bodonyi, odkiaľ sem prišiel bývať*", Martina Knyazoga alebo Jakabkina „*pôvodom z Opavy, v útlom detstve, pred 20 rokmi, matka vzala so sebou do Cerova, z Cerova išiel do Bodonyu, kde býval vedľa farára, z Bodonyu prišiel sem, v Opave sa narodil na funduse veľkomožného pána, aj jeho otec tam bol poddaným*".

[20] SOÓS, Imre: *Heves megye községei 1867-ig*. Eger, 1975, s. 69, 519. (Ďalej len: SOÓS, 1975.)

[21] Podľa totožného priezviska to boli pravdepodobne príbuzní, ktorí sa odsťahovali v rovnakom čase. Napríklad v roku 1706 sa z Endrefalvy do Hortu odsťahovali František Deak aj Ladislav Deak, v roku 1711 sa z Atkáru do Hortu odsťahovali Demeter Erdeli aj Matej Erdeli.

[22] SZIRÁCSIK, 2005, s. 135.

[23] O poddaných, ktorí sa odsťahovali s dovolením zemepána alebo ako zbehovia, sa chceme zmieniť v jednej z nasledujúcich štúdií, veď počet zbehov z koháryovských majetkov v Novohradskej stolici bol po Rákociho povstaní výnimočne vysoký. BELITZKY, János: *Nógrád vármegye története 896 – 1849*. Salgótarján, 1973, s. 232.

[24] Osídľovacia listina Sečian a Balážskych Ďarmôt zaručovala prišelcom isté výhody. PÁLMÁNY, Béla: Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés korszakában (1663 – 1703). In: SZVIRCSEK, Ferenc – BAGYINSZKY, Istvánné (edds.): *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XII*. Salgótarján, 1986, s. 73-75, 87–89. (Ďalej len: PÁLMÁNY, 1986.)

[25] P. KŐNIG, Kelemen: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332 – 1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország- és az egyháztörténelem tükrében*. Vác, 1931, s. 179-191.

že domáci pre väčšie ťarchy, ktoré na nich vymerali neskorší zemepáni, žiadali o jej dodržiavanie.[26] Štefan Koháry získal povolenie aj na osídlenie Fiľakova, ale jeho osídľovaciu listinu ani meno šoltýsa nepoznáme. Plánovanému osídleniu tu predchádzala spontánna imigrácia, voči čomu Koháry vzniesol protest u stolice.[27] V prípade mestečiek v Hevešskej stolici prežil Gyöngyöstarján turecké časy bez trvalejšieho vyľudnenia, aj keď stratil charakter mestečka. Obyvatelia z Gyöngyöspaty ušli na začiatku roku 1687 kvôli plateniu daní, neskôr sa však vrátili. Z dedín v okolí Gyöngyösu však poddaní ušli do mestečka, kde neplatili dane.[28]

V prípade imigrácie do mestečiek sa objavuje viacero faktorov. Dôležitým každopádne mohla byť totožnosť organizátora osídľovania. Ján Bárkányi verboval prišelcov do znovuzrodených Sečian skôr z okolia. Ján Baran pochádzajúci zo Zvolenskej stolice zas organizoval kolonistov zo vzdialenejších, severných území, napríklad zo Sliezska, Liptovskej alebo Turčianskej stolice a mnohých pozval aj zo Zvolenskej stolice, ktorú dôverne poznal.

V mestečkách rozkladajúcich sa okolo bývalých hraničných hradov Novohradskej stolice sa po vyhnaní Turkov usádzali aj vojaci, alebo ich potomkovia. Vo Fiľakove v roku 1716 nežil iba poručík Ján Borbás, ale aj už spomínaní synovia fiľakovských hrdinov. V Sečanoch býval predtým fiľakovský vojak Ján Péter, aj Štefan Horti, ktorého otec bol vojakom na Modrom Kameni. V cisárskom vojsku slúžil Martin Oláh, ktorý prišiel v roku 1714 do Balážskych Ďarmôt zo Sedmohradska. Aj Matej Halga, ktorý *„prišiel z Chorvátska a býva tu už 10 rokov, bol vojakom, o čom má aj výslužný list“*. Otec Mateja Nagya z Hollókő bol poručíkom pred dobytím hradu Turkami. Vtedajší vojnoví hrdinovia sa však mohli presťahovať aj do iných sídiel, napríklad do Csity, ako to hovorí náš prameň, ale väčšinu z nich predsa len priťahovali bývalé hraničné hrady.

Autori urbárov často nezistili pôvod remeselníkov. Kde však v prípade remeselníkov zapísali, že sú prišelcami, tí boli usadení v mestečkách, ako napríklad kováč Ján Kovács v Balážskych Ďarmotách, Alexander Nagy v Sečanoch, ktorý bol predtým čižmárom v Haliči, alebo aj zlatník Tobiáš Ötvös vo Fiľakove. V mestečkách si našlo zamestnanie viac remeselníkov. V Gyöngyöspate a v Gyöngyöstarjáne však žilo aj viacero pastierov, hoci vo všeobecnosti mali dediny iba jedného pastiera.

Remeselníci, ktorí predtým nepatrili pod žiadneho zemepána sa mohli presťahovať do mestečiek, kým takýto pastieri išli do dedín. Ján Baran ml. bol prv v službách zemepána a mal domové miesto. Keď prišiel s otcom do Balážskych Ďarmôt, mohol si podržať svoj dovtedajší status, t. j. mohol ostať slobodným. Ostatní slobodní o svoje dovtedajšie právne postavenie prišli. S výnimkou 3 sa však všetci dostali k pôde, veď 15 poddaných dostalo v novom bydlisku oráčinu, lúku.

Príčiny imigrácie

Prameň označil motív imigrácie prišelcov iba v jednom prípade. Na jednej strane môžeme predpokladať migráciu na majetky, resp. v rámci nich z dôvodu vojnového alebo iného ničenia, ako to bolo v prípade Turieho Poľa. Na druhej strane mohlo byť príťažlivé osídliť počas rôznych vojnových ťažení spustnuté, ale na obrábanie čakajúce poľnohospodárske územia, resp. to bol iný spôsob ako dosiahnuť lepší život, v ktorý dúfali. Zo severných území, ktoré mali väčšiu hustotu obyvateľstva, avšak obmedzenejšie poľnohospodárske plochy, prišlo evidentne viac kolonistov na kohárovské majetky. Napríklad On-

[26] BALOGH, Sándor: *Balassagyarmat története 896 – 1962*. Balassagyarmat, 1977, s. 57-65.
[27] PÁLMÁNY, 1986, s. 91-92.
[28] SOÓS, 1975, s. 69, 232, 245, 277, 519.

drej Bartos ako najmladší syn z rozprávky odišiel z Opavy, kde bol poddaným Štefana Koháryho, *„zanechajúc tam svojich starších bratov Juraja a Jána, už je to 9 rokov, čo ich opustil*“, aby sa napokon presťahoval do Keszegu, kde dostal od zemepána celé domové miesto.

Tabuľka č. 1: Tunajší poddaní a prišelci

sídlo	**poddaní**	**neznámi**		**tunajší**		**prišelci**	
	počet	**počet**	**%**	**počet**	**%**	**počet**	**%**
I. sečianske panstvo:							
Sečany	93	38	41	5	5	50	54
Varbó	19	0	0	18	95	1	5
Trázs	11	0	0	11	100	0	0
Nagy- és Kiscsitár	18	0	0	14	78	4	22
Lóc	7	0	0	6	86	1	14
Sipek	3	0	0	2	67	1	33
Rimóc	7	0	0	3	43	4	57
Hollókő	6	0	0	1	17	5	83
Ecseg	31	2	6	19	61	10	32
Szakál	6	0	0	6	100	0	0
spolu	***201***	***40***	***20***	***85***	***42***	***76***	***38***
II. želovecké panstvo:							
Balážske Ďarmoty	39	3	8	0	0	36	92
Selešťany	9	0	0	0	0	9	100
Želovce	25	0	0	20	80	5	20
Sklabiná	8	0	0	0	0	8	100
Nová Ves	10	0	0	3	30	7	70
Olováry	16	0	0	16	100	0	0
Bušince	19	0	0	19	100	0	0
Malé Zlievce	2	2	100	0	0	0	0
spolu	***128***	***5***	***4***	***58***	***45***	***65***	***51***
III. gyöngyösské panstvo:							
Gyöngyös	70	26	37	17	24	27	39
Adács	29	0	0	15	52	14	48
Visznek	8	0	0	7	88	1	13
Hort	62	0	0	26	42	36	58
Gyöngyöspata	110	2	2	85	77	23	21
Gyöngyöstarján	41	2	5	33	80	6	15
Keszeg	17	0	0	0	0	17	100
Herencsény	8	0	0	8	100	0	0
spolu	***345***	***30***	***9***	***191***	***55***	***124***	***36***
IV. fiľakovské panstvo Štefana Koháryho:							
Fiľakovo	54	13	24	19	35	22	41
Uhorské	21	0	0	21	100	0	0
Kalinovo	10	0	0	8	80	2	20
Nitra nad Ipľom	6	0	0	6	100	0	0
Veľké Dravce	6	0	0	6	100	0	0
Boľkovce	8	0	0	8	100	0	0
Holiša	19	0	0	19	100	0	0
Šávoľ	8	0	0	8	100	0	0
Prša	12	0	0	12	100	0	0
Bulhary	11	0	0	11	100	0	0
Fiľakovské Kováče	8	0	0	8	100	0	0
Čakanovce	7	0	0	7	100	0	0
Šíd	3	0	0	3	100	0	0
spolu	***173***	***13***	***8***	***136***	***79***	***24***	***14***

V. fiľakovské panstvo synov Wolfganga Koháryho:							
Čakanovce	7	0	0	7	100	0	0
Šíd	2	0	0	2	100	0	0
Nitra nad Ipl'om	6	0	0	6	100	0	0
Fil'akovské Kováče	2	0	0	2	100	0	0
Vel'ké Dravce	7	0	0	7	100	0	0
Kalinovo	3	0	0	3	100	0	0
Uhorské	28	0	0	27	96	1	4
Bol'kovce	4	0	0	4	100	0	0
spolu	***59***	***0***	***0***	***58***	***98***	***1***	***2***
I–V. spolu	**906**	**88**	**10**	**528**	**58**	**290**	**32**

Tabuľka č. 2: Časové údaje imigrácie prišelcov, ktoré poznáme

sídlo		**1676–1681**	**1682–1686**	**1687–1702**	**1703–1711**	**1712– 1716**	***1676–1716***
Varbó / I.				1			*1*
Nagy- és Kiscsitár / I.				2	2		*4*
Lóc / I.				1			*1*
Sipek / I.					1		*1*
Rimóc / I.				1			*1*
Hollókő / I.				2	3		*5*
Ecseg / I.			3	5	1	1	*10*
Balážske Ďarmoty / II.				25	4	2	*31*
Selešťany / II.					8	1	*9*
Želovce / II.			1	1	1	1	*4*
Sklabiná / II.			1	7			*8*
Nová Ves / II.				4	3		*7*
Gyöngyös /III.		6	1	13	6	1	*27*
Adács /III.				6	3	2	*11*
Visznek /III.							
Hort /III.		2	2	11	8	7	*30*
Gyöngyöspata /III.			3	12	5		*20*
Gyöngyöstarján /III.				5	1		*6*
Keszeg /III.				1	1		*2*
Fil'akovo /IV.				13	2	3	*18*
Uhorské /V.					1		*1*
spolu	***osoby***	***8***	***11***	***110***	***50***	***18***	*197*
	%	***4***	***6***	***56***	***25***	***9***	*100*
I–V.	***priemerne za rok***	***1,60***	***2,75***	***7,33***	***6,25***	***4,50***	*4,93*

Preklad: Imrich Nagy.